

OLIY TA'LIM TALABALARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTRISHDA MENTORLIK FAOLIYATINING AHAMIYATI*Ortiqova Rayxona Botirovna**O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti**I bosqich magistratura talabasi**Ilmiy rahbar: Raximov Asomiddin***Annotatsiya**

Mentorlikni tajribali hamkasb (ustoz) va tajribasi kamroq hamkasb (shogird) o'rtasidagi bir tomonlama munosabat sifatida ta'riflash mumkin, bunda mentor shogirdning shaxsiy va kasbiy o'sishi uchun yo'l-yo'riq, maslahat va qo'llab-quvvatlashni taklif qiladi. Odatda ma'lum bir sohada ko'proq tajribaga ega bo'lgan ustoz shogirdga qimmatli bilim va tushunchalar beradi, shu bilan shogirdning kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Mentorlik kasbiy rivojlanishning muhim vositasidir, chunki u qimmatli ko'nikmalarni egallash, martaba o'sishi va shaxsiy rivojlanish kabi bir qator afzalliklarni taqdim etadi. Shu nuqtai nazardan, mentorlik nafaqat talaba ta'limining ilmiyyoki texnik jihatlarini qo'llab-quvvatlashini, balki yetakchilik, hissiy intellekt va muloqot qobiliyatlari kabi muhim yumshoq ko'nikmalarni ham rivojlantirishini ta'kidlash lozim. Ushbu kompetensiyalar bugungi tez o'zgaruvchan kasbiy muhitda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit so'zlar: *mentorlik, kasbiy rivojlanish, oliy ta'lim, kompetensiyalar, mentorlik metodlari, transversal ko'nikmalar, kasbiy rivojlanish, hissiy intellekt, elektron mentorlik, texnologiya*

So'nggi yillarda Yevropa oliy ta'lim muassasalarida (OTM) rasmiy mentorlik dasturlariga qiziqish ortib bormoqda. Bu qiziqishning ortishi ko'p jihatdan talabalarni kasbga tayyorlash va ularning mehnat faoliyatiga kirishiga ko'maklashishda mentorlik roli tobora ko'proq e'tirof etilayotganligi bilan bog'liq [1]. Universitetlarda rasmiy mentorlik dasturlari tobora ko'proq ilmiyta'lim va kasbiy hayot talablari o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishning samarali usuli sifatida ko'rilmoqda. Ushbu dasturlar talabalarga o'zlari tanlagan kasbning amaliy jihatlari haqida tasavvur hosil qilish, shuningdek, ish joyida zarur ko'nikmalarni rivojlantirish imkonini beradi. Bu kabi dasturlar tuzilishi jihatidan turlicha bo'lishi mumkin, lekin ularning barchasi talabalarda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish maqsadiga ega. Asosiy e'tibor nafaqat ilmiyko'rsatkichlarga, balki sohaga oid bilimlar, ko'nikmalar va kasbiy aloqalar bo'yicha ko'rsatmalarni o'z ichiga olgan karyera rivojlanishiga yaxlit yondashuvni ta'minlashga qaratilgan.

Mentorlik dasturlari talabalarga o'z sohasi mutaxassislaridan shaxsiy maslahatlar berish orqali ularning kasbiy rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Ma'lumki, mentorlik talabalarning ishga joylashish imkoniyatlarini yaxshilash, ularning kasbiy aloqalarini kengaytirish va tanlagan sohalarining kasbiy talablarini tushunishga yordam berish orqali muvaffaqiyatli karyera yaratishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bundan tashqari, mentorlik talabalarga ushbu karyera yo'lini bosib o'tganlardan to'g'ridan-to'g'ri fikr-mulohazalar olish imkoniyatini beradi, shu tariqa qiyinchiliklarni yengish va kasbga doir asosli qaror qabul qilish bo'yicha amaliy maslahatlar beradi. Bu mentorlik faoliyati OTM dan mehnat bozoriga o'tishni osonlashtirishi mumkin, chunki talabalar kelajakdagi kasb talablariga javob berishga yaxshiroq tayyorlanadilar.

Turli xil mentorlik usullari. Oliy ta'limda mentorlik turli shakllarda namoyon bo'ladi va ularning har biri talabalarning rivojlanishiga turlicha ta'sir ko'rsatadi. *Yuzma-yuz mentorlik* martaba aniqligi, tadbirkorlik niyatlari va ishga joylashish ko'nikmalarini rivojlantirish bilan ijobiy bog'liq. Masalan, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuzma-yuz mentorlik karyera bilan bog'liq o'z samaradorligini oshiradi va kasbiy o'ziga xoslikni kuchaytirib, talabalarning mehnat bozoriga o'tishiga yordam beradi [2]. *Jamoaviy mentorlik* esa, birinchi navbatda, talabalarning kasbiy ijtimoiylashuvini oshirish va mehnat vazifalarini real tushunish orqali foyda keltiradi. Bu format tengdoshlarning o'rganishini osonlashtiradi va karyera yo'llari haqidagi qarashlarni kengaytiradi [2]. *Tengqur mentorlik* kasbiy o'ziga xoslikni rivojlantirish va ijtimoiylashuvda ijobiy natijalar bilan bog'liq bo'lib, qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhitiga hissa qo'shadi. *Elektron mentorlik*, garchi keng tarqalmagan bo'lsa-da, o'ziga xos afzalliklarga ega, jumladan oson aloqa o'rnatish va turli ish imkoniyatlarini tushunish imkoniyatlari mavjud. U talabalarni mentorlar bilan geografik joylashuvga qaramasdan bog'lay oladi, ularning kasbiy dunyoqarashini kengaytiradi [2].

Mentorlikni o'quv dasturlariga joriy etish. Ta'lim dasturlariga mentorlikni kiritish talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda strategik yondashuv bo'lib xizmat qiladi [3]. Mentorlik - ustoz bo'lishni o'quv dasturlariga kiritish talabalarda fuqarolik faolligi va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantiradi. Bundan tashqari, mentorlik roli orqali olingan kompetensiyalarni tan oladigan sertifikatlash tizimlarini ishlab chiqish talabalarning kasbiy profillariga sezilarli qiymat beradi.

Transversal kompetensiyani rivojlantirishda mentorlikning roli. Intizomga xos bilimlardan tashqari, mentorlik muloqot, tanqidiy fikrlash va moslashuvchanlik kabi transversal kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi [4]. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishda mentorlik dasturining samaradorligini baholash bo'yicha o'tkazilgan tadqiqot sezilarli yaxshilanishlarni aniqladi, bu esa mentorlikning talabalarni har tomonlama rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydi.

Mentorlikning uzoq muddatli afzalliklari. Mentorlikning afzalliklari doimiy ilmiyqo'llab-quvvatlashdan tashqari, uzoq muddatli kasbiy muvaffaqiyatga ta'sir

qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mentorlik dasturlarida ishtirok etgan talabalarda karyerani rejalashtirish ko‘nikmalari, tadqiqot qobiliyatlari va kasbiy vazifalarga oson o‘tish qobiliyatlari rivojlanadi. Ushbu natijalar mentorlikning talabalarni kasbiy dunyoning dinamik talablariga tayyorlashdagi rolini ta’kidlaydi [2].

Allen va hamkasblarining (2004) tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, mentorlik kasbiy qoniqishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi va kasbiy rivojlanishni tezlashtiradi, bu esa mentorlik munosabatlarining uzoq muddatli afzalliklarini ta’kidlaydi. Kramning (1985) fikriga ko‘ra, ustoz-shogird munosabatlari kasbiy o‘shida katta yordam beradi, bunda ustoz shogirdning kasbiy o‘shisi uchun yo‘l-yo‘riq ko‘rsatadi, fikr-mulohaza bildiradi va himoya qiladi [6]. Bundan tashqari, mentorlik dasturlariga jalb qilingan talabalar ko‘proq rahbarlik lavozimlari va tadbirkorlik tashabbuslariga intilishadi, chunki mentorlik ularga liderlik va innovatsion g‘oyalar yaratish uchun zarur bo‘lgan ishonch va ko‘nikmalar to‘plamini beradi.

Bundan tashqari, ish izlash strategiyalari, kasbiy rivojlanish va uzoq muddatli karyerani rejalashtirish kabi nozik jabhalarda ham mentorlar tomonidan taqdim etiladigan ko‘rsatmalar ko‘plab bitiruvchilar duch keladigan qiyinchiliklarni kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mentorning mavjudligi talabaning o‘z-o‘ziga va kasbiy imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi [5].

Texnologiyaning mentorlikdagi o‘rni. Bugungi kunda jadal texnologik rivojlanishlar tufayli oliy ta’limda mentorlik ko‘proq raqamli vositalar va platformalar orqali ham amalga oshirilishi mumkin. An’anaviy yuzma-yuz mentorlikning samarali muqobili yoki to‘ldiruvchisi sifatida mentorlar va shogirdlar o‘rtasidagi virtual munosabatlarni ta’minlaydigan elektron mentorlik paydo bo‘ldi. Klatterbak (2005) fikriga ko‘ra, elektron mentorlik talabalarga mentorlar bilan muloqot qilish uchun moslashuvchan va qulay vositani taqdim etmoqda. Mentorlikning bu shakli talabalarining turli mintaqalar va sohalar mutaxassislari bilan muloqot qilish doirasini kengaytirmoqda.

Elektron mentorlik dasturlari video qo‘ng‘iroqlar, xabar almashish tizimlari va karyeraga yo‘naltirilgan resurslardan iborat. Stokes va boshqalarning tadqiqotlari (2010) shuni ko‘rsatadiki, elektron mentorlikka jalb etilgan talabalar kasbiy qarorlarni qabul qilishda o‘zlariga bo‘lgan ishonchni oshirdilar va tanlangan kasb talablariga ko‘proq tayyor ekanliklarini his qildilar. Ushbu raqamli platformalar mentorlik tajribasini yanada tizimli o‘tkazish imkonini ham beradi. Ko‘pgina onlayn mentorlik tizimlari mentorlarga ham, shogirdlarga ham asosiy kasbiy kompetensiyalarning rivojlanishini kuzatishga yordam beradigan taraqqiyotni kuzatish, maqsadlarni belgilash modullari va baholash vositalarini taklif etadi. Texnologiyalarning mentorlik faoliyatiga jalb etilishi nafaqat mentorlikning qanday amalga oshirilishini o‘zgartirdi, balki kimlar ishtirok etishi mumkinligini ham kengaytirdi. Bu an’anaviy modellarda

ba'zan yetishmaydigan moslashuvchanlik va qulaylik darajasini ta'minlagani bois zamonaviy oliy ta'limda qimmatli vositaga aylanib ulgurgan [7].

Mentorlik va ruhiy salomatlikni qo'llab-quvvatlash. Kasbiy rivojlanishdan tashqari, mentorlik talabalarning ruhiy salomatligi va farovonligini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Ilmiy hayotdagi bosim, o'z kasbiy vazifalarga o'tishdagi qiyinchiliklar ko'plab talabalar uchun og'ir bo'lishi mumkin. Ehrix va boshqa bir qator mualliflarning (2004) fikriga ko'ra, mentorlar nafaqat ilm va kasbga yo'naltirish manbalari, balki talabalarning ta'lim olish jarayonida boshdan kechirgan stresslarini yengillashtirishi mumkin bo'lgan hissiy yordam hamdir [8].

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mentorlik munosabatlariga jalb qilingan talabalar ilmiy sayohatlari davomida o'zlarini ko'proq qo'llab-quvvatlangan va kamroq izolyatsiya qilingan deb hisoblashadi. Mentorlar tomonidan ko'rsatiladigan hissiy va psixologik yordam stressni yengillashtirishi, chidamlilikni oshirishi va umumiy farovonlikni yaxshilashi mumkin. Mentorlar ko'pincha talabalarga shaxsiy muammolarni muhokama qilish, maslahat olish va o'z muammolari bo'yicha nuqtai nazarga ega bo'lish uchun maydon vazifasini bajarishadi. Bu yordam ayniqsa qiyin vaqtlarda, masalan, imtihonlar davrida, ish qidirayotganda yoki muvaffaqiyatsizlik bilan kurashayotganda asqotishi mumkin [8]. Bu uchun mentorlar talabalarga kurashish strategiyalarini taqdim etib, ularga shaxsiy va kasbiy hayotda muhim bo'lgan hissiy intellektni shakllantirishga yordam berishadi. Talabalarga stressni boshqarish, onglilikni mashq qilish va muammolarga ijobiy nuqtai nazardan yondashishni o'rgatish orqali mentorlar ruhiy salomatlik va chidamlilikni qo'llab-quvvatlovchi muhim yumshoq ko'nikmalarni rivojlantirishga hissa qo'shadilar. Bu, o'z navbatida, talabalarning umumiy kasbiy kompetensiyalarini yaxshilaydi, chunki hissiy barqarorlik ko'pincha yaxshiroq qaror qabul qilish, shaxslararo muloqot va yetakchilik qobiliyatlari bilan bog'liq.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, murabbiylik oliy ta'limda talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Talabalarga tajribali mutaxassislarning yo'l-yo'riqlari, maslahatlari va amaliy tushunchalarini taqdim etish orqali murabbiylik akademik bilimlar va ishchi kuchida talab qilinadigan ko'nikmalar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishga yordam beradi. Akademik o'quv dasturlariga murabbiylikni kiritish nafaqat intizomiy bilimlarni o'zlashtirishni qo'llab-quvvatlaydi, balki bugungi tez rivojlanayotgan kasbiy muhitda muvaffaqiyat qozonish uchun muhim bo'lgan muloqot, yetakchilik va hissiy intellekt kabi muhim yumshoq ko'nikmalarni ham rivojlantiradi. Bundan tashqari, murabbiylik dasturlari o'quvchilarning karyerani rejalashtirish qobiliyatlarini, tadqiqot ko'nikmalarini va kasbiy dunyoda harakat qilish qobiliyatini oshirish orqali ularning uzoq muddatli karyera muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi. Yuzma-yuz, tengdoshlar, guruhlar va elektron

murabbiylikning turli shakllari o‘quvchilarning turli ehtiyojlarini qondiradigan o‘ziga xos afzalliklarga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. G. Nabi, A. Walmsley, M. Mir, S. Osman. “The impact of mentoring in higher education on student career development: A systematic review and research agenda”, *Studies in Higher Education*, vol. 49, №. 6, pp. 998-1012, Jun. 2024, doi: 10.1080/03075079.2024.2354894.
2. *The impact of mentoring in higher education on student career development: A systematic review and research agenda.* [Onlayn]. <https://e-space.mmu.ac.uk/634824/1/25.%20The%20impact%20of%20mentoring%20in%20higher%20education%20on%20student%20career%20development%20a%20systematic%20review%20and%20research%20agenda.pdf>
3. *Mentoring Europe Position Paper.* [Onlayn]. <https://www.mentoringeurope.eu/wp-content/uploads/2022/10/mentoring-europe-position-paper-sept-2022-DEF.pdf>
4. *The role of mentoring in fostering transversal competencies in higher education students.* *Frontiers in Education*, vol. 8, 2023. [Onlayn]. <https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2023.1231399/full>
5. D. A. Allen, S. E. Eby, C. S. P. Eby, P. K. Lentz. “The relationship between mentoring and career outcomes: A meta-analytic review”. *Journal of Applied Psychology*, vol. 89, №. 1, pp. 127–136, 2004.
6. K. Kram. *Mentoring at Work: Developmental Relationships in Organizational Life*, Glenview, IL: Scott, Foresman, 1985.
7. D. Clutterbuck, *The Power of Coaching and Mentoring*, London: Chartered Institute of Personnel and Development, 2005.
8. R. Ehrich, R. Hansford, C. Tennent. “Mentoring: A review of the literature”. *Journal of Educational Administration*, vol. 42, №. 3, pp. 307-324, 2004.
9. P. Eraut. “Developing professional knowledge and competence”, *London: Routledge*, 2004.